

Nooit te oud voor cultuur

WAAROM
lokaal beleid voor
cultuur en ouderen

Kwaliteit van leven

Preventie van
onnodige zorgvraag

Meedoen

WIE
is de doelgroep

Vitale oudere

Kwetsbare oudere

Zorgbehoevende
oude

HOE
gaan we aan de slag

Vorbereiding

Planning

Uitvoering

Evaluatie

Waarom lokaal beleid voor ouderen en cultuur

De vergrijzing van de Nederlandse bevolking neemt toe: in 2012 was het percentage 65-plussers nog 16% en in 2040 gaat het al om 26%. De kwetsbaarheid onder ouderen zal navenant stijgen, zo toont CBS-onderzoek aan, vooral door vereenzaming. Cultuurdeelname kan ouderen helpen om langer zelfstandig te blijven wonen. Gemeenten staan voor de uitdaging om de cultuurparticipatie onder ouderen te stimuleren en de beleidsterreinen cultuur, zorg en welzijn te verbinden.

Cultuur draagt bij aan levenskwaliteit

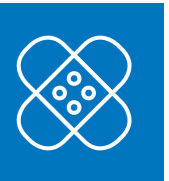
Theaterbezoek, zingen in een koor of samen schilderen zijn aantrekkelijke tijdsbestedingen. Bij levensgebeurtenissen zoals pensionering, een verhuizing of het overlijden van een partner kan cultuur en met name actieve kunstbeoefening afleiding bieden. Gemeenten kunnen dit stimuleren, bijvoorbeeld door kennismakingsprogramma's met het lokale cultuur-aanbod.

Cultuur helpt om gezond en plezierig ouder te worden en verdient daarom ook een plek in de gezondheidszorg. Denk aan ziekenhuizen, revalidatiecentra en verpleeghuizen, maar ook aan de geestelijke gezondheidszorg.

Meer meedoen en minder zorgvraag

Door te investeren in cultuurparticipatie dragen gemeenten bij aan welzijn en gezondheid en neemt de zorgvraag af.

De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) vraagt van gemeenten om de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van hun burgers te stimuleren. Cultuurparticipatie hoort daarbij; als bezoeker, vrijwilliger of door actieve kunstbeoefening. Samen met relevante partners kunnen gemeenten de ouderen met een fysieke, mentale, sociale of financiële beperking daarbij over een drempel helpen. Dat vermindert eenzaamheid en de kans op sociaal isolement of gezondheidsproblemen, wat weer aanknopingspunten biedt bij de Wet publieke gezondheid (Wpg).

FEITEN & CIJFERS

- Ongeveer een kwart van de totale groei in overheidsuitgaven is het gevolg van de vergrijzing.
- De collectief gefinancierde zorgkosten zullen stijgen van 13% nu tot ruim 30% in 2040. (SCP, 2013)
- Volgens onderzoek is deelname aan cultuur belangrijker voor het welzijn dan werk, sociale positie of inkomen, en verhoogt cultuur ook het welzijnsgevoel bij zieke mensen. (Cuyppers, Johansson)
- Bezig zijn met kunst en cultuur activeert verschillende delen van de hersenen precies wat nodig is om achteruitgang tegen te gaan. (Gielen, 2014)
- Muziek maken blijkt heilzaam voor mensen met dementie en hun verzorgenden. (Jaschke & Scherder, 2015)

'Veel ouderen zijn eenzaam en worden niet meer aangesproken op wat ze kunnen. Cultuur kan ouderen weer activeren en zo de kwaliteit van leven verbeteren. Het leggen van verbindingen tussen kunst, cultuur, zorg en welzijn op lokaal niveau is daarom van groot belang.' Minister Jet Bussemaker (2016)

Aandachtspunten bij lokaal beleid cultuur en ouderen

Ouderen als diverse doelgroep

De doelgroep ouderen is in te delen naar leeftijd, maar dat zegt niet alles, want de gemiddelde vitaliteit van de ouderen verschilt nogal. De een is zelfredzaam, de ander kwetsbaar en de volgende heeft zorg nodig. Naast de mate van vitaliteit speelt leefstijl een belangrijke rol. En natuurlijk verschillen ook sociale klasse en culturele wortels, normen en waarden, voorkeuren of motieven voor cultuurdeelname. Bovendien is ouderdom een context gebonden toestand: je bepaalt zelf hoe oud je je voelt, mede afhankelijk van de welzijnsfactoren die meespelen.

FEITEN & CIJFERS: OUDEREN IN NEDERLAND

- De groep van 65 jaar en ouder groeit. In 2060 is ongeveer 27% van de bevolking 65-plusser. Ter vergelijking: in 2015 was het percentage 65-plussers nog 18% (PBL/CBS, Bevolkings- en huishoudprognose 2016). Het hoogtepunt voor het aantal 65-80 jarigen zal in 2038 liggen. Het aantal 80-plussers neemt daarna nog verder toe tot in 2053. Dan zal 44% van de 65-plussers 80 jaar of ouder zijn, terwijl in 2014 het nog 24% betrof (CBS, bevolkingsprognose 2014).

Drempels voor cultuurdeelname

Actieve en receptieve cultuurdeelname, variërend van boetseren en muziek maken tot expositiebezoek of lidmaatschap van een oudheidkundige kring, spelen een rol als het gaat om welzijn en zingeving. Ook omdat het ouderen de mogelijkheid kan bieden om zich expressief te uiten. Maar wanneer dit alles op vroegere leeftijd niet is gestimuleerd, is de kans groot dat het op latere leeftijd ook niet zomaar wordt opgepakt. Andere drempels gaan over geografische en financiële bereikbaarheid. Omdat cultuurdeelname op latere leeftijd bijdraagt aan het mentale en sociale welzijn, is het van groot belang dat gemeenten een brede doelgroep ouderen hierin vooruithelpen.

FEITEN & CIJFERS

- In 2015 beoefende 36% van de ouderen een kunstzinnige of creatieve activiteit, 2% minder dan in 2013. (Monitor Amateurkunst 2015, LKCA)

Aanknopingspunten voor beleid

Er zijn geen wettelijke kaders die provincies of gemeenten verplichten om de cultuurdeelname van ouderen te bevorderen. Unesco stelt echter: 'Een ieder heeft het recht om in vrijheid deel te nemen aan het culturele leven en om zich kunstzinnig en creatief te ontwikkelen.' In het verlengde van de Wpg en de Wmo kunnen gemeenten de verantwoordelijkheid voor de cultuurparticipatie van ouderen vanuit diverse beleidsterreinen oppakken. De Wpg richt zich immers op maatregelen voor de gezondheid van de bevolking, ook van specifieke groepen zoals ouderen. De Wmo regelt de gemeentelijke ondersteuning, waardoor mensen zelfredzaam blijven en mee kunnen doen in de samenleving, ook waar het gaat om cultuurparticipatie.

'Initiatieven op het terrein van cultuurparticipatie door ouderen hebben een meerwaarde in termen van individuele ontplooiing, maatschappelijke participatie en gezondheid en welbevinden.'

De Raad voor Cultuur en de Raad voor Maatschappelijk Ontwikkeling (2015) in Ouderen en Cultuur, een kwestie van waarde(n)

WAAROM

WIE

HOE

De blik op de doelgroep gericht

Ouderen vormen een veelvormige groep en leeftijdsgrenzen volstaan dan ook niet als enige afbakening. Ook de mate van vitaliteit of kwetsbaarheid zorgt voor onderscheid. Bovendien is er vaak een groot verschil in leefstijlen van ouderen. Omdat dé oudere niet bestaat, is het nodig dat gemeenten bij een doelgroepbenadering recht doen aan deze gelaagdheid.

Vitale oudere

Vanwege de start van het pensioen, wordt de leeftijd van 65 jaar momenteel nog als leeftijdsgrens gehanteerd. Een op de drie 65-plussers is een vitale deelnemer aan de samenleving en heeft niet of nauwelijks begeleiding nodig om cultureel actief te zijn. De marketing van cultuurinstellingen richt zich vaak op deze vitale ouderen.

Kwetsbare oudere

Een kwart van de ouderen is kwetsbaar. Vooral tussen de 75 en 80 jaar beginnen geestelijke en lichamelijke gezondheidsproblemen een grotere rol te spelen, wat de vierde levensfase kenmerkt. Het RIVM maakt onderscheid tussen fysieke, cognitieve, sociale en psychische kwetsbaarheid. De eerste drie vormen komen het meest voor bij ouderen en vragen om cultuurbeleid op maat. (Zie de tips in het kader.)

Zorgbehoevende oudere

Ook bij zorgbehoevende ouderen kan cultuurdeelname het verschil maken. Door cultuurdeelname wordt actief aan de gezondheid gewerkt, omdat verschillende delen van de hersenen geactiveerd en uitgedaagd worden, precies wat nodig is om achteruitgang tegen te gaan. Muziek maken blijkt bijvoorbeeld heilzaam voor mensen met dementie en hun verzorgenden.

TIPS

- Bij fysieke kwetsbaarheid moet gemeentelijk cultuurbeleid de afstand tot de culturele activiteiten overbruggen. Bij cognitieve kwetsbaarheid gaat het om het genereren van bekendheid met het aanbod. Sociale kwetsbaarheid vraagt vooral om laagdrempeligheid. Bij psychische kwetsbaarheid kunnen beleidsmakers kunst als middel inzetten. (RIVM, 2015)
- Richt je als gemeente ook op de vitale oudere, met een goede opleiding en hoog inkomen. Dit is voor cultuurinstellingen een kans om de vergrijzing te verzilveren.
- Werk samen met actieve ouderen. Zij weten de weg naar geïsoleerde, eenzame ouderen veel beter te vinden, en de kans bestaat dat ze later ook zelf tot die groep gaan behoren.
- Mogelijke vindplaatsen voor ouderen die mee kunnen doen zijn ook verzorgingshuizen, revalidatiecentra, voedselbanken, buurtcentra, huisartsen, sociale wijkteams, verenigingen, bibliotheken, sport- en hobbyclubs, vrijwilligersorganisaties, ouderenorganisaties en ouderen bonden.
- Denk bij het verzamelen van informatie aan onderzoeksstages door studenten van opleidingen in de sociale- en culturele sector. Zo werkt gemeente Emmen samen met de Hanze Hogeschool en Universiteit Groningen in het project Healthy Aging.

WAAROM

WIE

HOE

Doelgroeponderzoek

Voor het formuleren van beleid met betrekking tot ouderen is het nodig de doelgroep te onderzoeken, bevragen en omschrijven. Dit is een belangrijk onderdeel in de startfase van beleidsvorming. Hierbij kan het Mentalitymodel van Motivaction behulpzaam zijn.

Dit model gaat uit van leefstijlen van de Nederlandse bevolking. Ook de specifieke karakteristieken van de oudere generaties zijn uitgelicht.

De huidige 65-plussers zijn te omschrijven als de stille generatie (1931-1940) en de protestgeneratie (1941-1955). Verreweg de grootste groep, maar snel afnemend, is de traditionele burgerij, met een hoge zorgbehoefte. Gevolgd door de moderne burgerij, die consumptiegericht is en een groot beroep op zorg doet. Een opkomend aantal postmoderne hedonisten is comfortgericht met weinig zorgbehoefte. De opwaarts mobielen zijn statusgericht en verantwoordelijk voor hun gezondheid. De postmaterialisten zijn maatschappijkritisch en zelfredzaam.

Zie ook: [Motivaction. Mentality Model toegespitst op oudere generaties.](#)
Utrecht: LKCA.

PUBLICATIES

- Hortulanus, R., Jonkers, M. & Stuyvers, D. (2012). Kunstbeoefening met ambitie. Naar een lokaal stimulerings- en faciliteringsprogramma voor kunstbeoefening door ouderen. Utrecht: LESI.
- Oostrom, S. van et al. (2015). Ouderen van nu en straks. Zijn er verschillen in kwetsbaarheid? Bilthoven: RIVM.
- Poll, J., Laarakker, K. (2011). Grijs kent vele tinten. Cultuureducatie voor senioren. Boekman: tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid 23(86) p. 65-73.
- Schnabel, P. (2013). Een zegen voor kunst en cultuur: vergrijzing als kans. Lang Leve Kunst, over ouderen cultuur, p. 10-21. Rotterdam: NAI.

WAAROM	WIE	HOE
--------	-----	-----

HOE
gaan we aan de slag

Beleidscyclus

WAAROM

WIE

HOE

Vorbereiding

Situatiescan van de gemeente

De eerste fase in de beleidscyclus is een inventarisatie en analyse van de bestaande situatie. Welke groepen ouderen kent de gemeente en hoe ziet hun cultuurdeelname eruit?

Onderzoek de doelgroep

Demografische gegevens bieden zicht op de samenstelling van de ouderenpopulatie van de gemeente. Welke groepen ouderen zijn in kaart te brengen, hoe omvangrijk zijn die groepen en waar bevinden zij zich? De volgende stap is samen met organisaties die dagelijks met ouderen werken hun motieven te onderzoeken. Hoe ziet de cultuurdeelname van specifieke ouderengroepen er uit en welke motieven spelen daarbij een rol? Onderzoek ook welke wensen er nog meer bij ouderen leven en of de belemmeringen die zij hierbij ondervinden zijn op te lossen.

Zie ook pagina 5: [Mentalitymodel](#)

In Maastricht hielden we enquête onder ouderen over hun behoefte aan cultuurparticipatie. Ruimte, lessen, ontmoeting, contacten, ook met studenten, waren hun wensen. Ongeveer 30% wil zelf wel iets opzetten, maar liefst 94% van de ouderen weet niet waar ondersteuning te vinden is.

Karin Martens, beleidsmedewerker welzijn gemeente Maastricht

De afdeling Kunst en Cultuur werkt voor ouderen samen met de afdeling Samenleving en Welzijn en de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling. We zoeken verbinding, verbreding en diversiteit.

Charles van Zanten, beleidsadviseur cultuur [Gemeente Utrecht](#)

Verkenning binnen de gemeente

Welke acties zijn in het verleden ondernomen om cultuurdeelname onder de verschillende groepen ouderen te bevorderen? Inventariseer in hoeverre de gemeente dit heeft gestimuleerd en gefaciliteerd, en wat de ervaringen daarmee zijn.

Welke andere beleidsafdelingen van de gemeente en organisaties in de omgeving richten zich op ouderen en wat doen zij voor deze verschillende groepen? Ook andere gemeenten of de provincie kunnen een rol spelen bij de cultuurdeelname van ouderen.

Tot slot vraagt de voorbereiding om een verkenning van de financiële mogelijkheden bij relevante sectoren.

WAAROM

WIE

HOE

TIPS

- Denk bij het verzamelen van informatie aan onderzoeksstages door studenten van opleidingen in de sociale- en culturele sector.
- Wijkbureaus en organisaties voor cultuur, zorg en welzijn zijn belangrijke vindplaatsen voor ouderen die mee kunnen doen.
- Benut de oudere vrijwilligers als link tussen culturele partijen en ouderengroepen om behoeften te peilen en de mogelijkheden te toetsen.
- Zoek de verbindingen met andere beleidssectoren vanuit specifieke thema's waarop je belangen deelt.
- Organiseer rondetafelgesprekken tussen gemeenten en instellingen op het gebied van cultuur, zorg en welzijn.
- Benut de bestaande overlegstructuren waar partijen al bij elkaar zitten om ook ouderen en cultuur te bespreken.
- Zoek verbindingen met andere beleidssectoren vanuit specifieke thema's, zoals preventie, dementie, eenzaamheid, zelfredzaamheid of vrijwilligersbeleid.
- Vooral collega's bij de gemeente van welzijn en gezondheidszorg en sociaal-maatschappelijk beleid bieden aanknopingspunten voor cultuurparticipatie door ouderen.
- Nodig cultuurinstellingen uit om gezamenlijk met duidelijke plannen te komen voor ouderen om ook de beleidsafdelingen te inspireren.
- Het kijken over de grenzen van de eigen sector is in kleine gemeenten snel te realiseren, omdat medewerkers verschillende onderwerpen combineren. In grotere gemeenten kan dit meer tijd en moeite kosten. Ook is de infrastructuur in kleine gemeenten beperkter, wat samenwerking urgenter maakt dan in grotere gemeenten met veel instellingen en initiatieven.
- Benut het politieke krachtenveld: een wethouder is te activeren richting gemeenteraad door hem gedegen te informeren over de opbrengsten van cultuurparticipatie door ouderen. Dit helpt om vervolgens financiën vrij te maken bij een begrotingsbespreking.

PUBLICATIE

- Hortulanus, R., Jonkers, M. & Stuyvers, D. (2012). *Kunstbeoefening met ambitie. Naar een lokaal stimulerings- en faciliteringsprogramma voor kunstbeoefening door ouderen*. Utrecht: LESI.

WAAROM

WIE

HOE

Planning

Formuleer de ambities en zet deze op de agenda

Wanneer de verschillende doelgroepen ouderen en hun cultuurdeelname in kaart zijn gebracht, wordt ook de rol van de overheid geformuleerd. Deze rol is in eerste instantie agenderend, aangezien tal van organisaties meestal al werkzaam zijn voor ouderen. Vertrek als gemeente bij voorkeur vanuit maatschappelijke vragen in relatie tot ouderen, dan worden andere afdelingen vanuit een gedeeld belang bij cultuur betrokken.

Verkennde gesprekken

De beleidsplanning richt zich op het voeren van verkennende gesprekken met organisaties die al werkzaam zijn voor ouderen. De informatie uit de voorbereidende fase is hierbij het gespreksonderwerp. Onderzoek tijdens gesprekken de ambities en exacte doelgroepen van de betrokken organisaties. Waarom vinden zij het wel of niet van belang om cultuurdeelname onder ouderen te stimuleren? Bij welke ouderengroepen ligt hun prioriteit? Vervolgens kies je - al dan niet gezamenlijk - voor wie en met welk doel het beleid wordt ingezet.

Een gezamenlijke strategie

Welke acties kan de gemeente vervolgens ondernemen en welke resultaten worden nagestreefd? Denk op het niveau van de organisaties, de diverse ouderen en de samenleving. Kies vervolgens de juiste samenwerkingspartners om deze resultaten te realiseren en beschrijf de zichtbaarheid en meetbaarheid.

TIPS

- Leer de verschillende samenwerkingspartners kennen. Welke ambities en denkbeelden hebben zij? En welke samenwerkingsvorm past daarbij?
- Voer ook verkennende gesprekken met lokale politici om draagvlak te creëren. Hoe staan de verschillende politieke partijen in de Raad en in het College tegenover het stimuleren van cultuurdeelname voor ouderen?
- Wees alert op beleidswijzigingen van de gemeente en hoe cultuur en ouderen daarin een plek kunnen krijgen.
- Belangrijke samenwerkingspartners zijn natuurlijk de senioren zelf, al dan niet georganiseerd in (belangen)verenigingen.
- Beleidsmedewerkers kunnen ouderen bevragen, bijvoorbeeld door bewoners uit te nodigen voor een focusgroep, via een steekproef uit de burgerlijke stand. Zo hoor je niet alleen de visie van actieve ouderen, die je vaak tegenkomt in de Wmo-raden en ouderenbonden.

De belangrijkste doelen van Art 66 De kunst van het ouder worden: Meer vraaggericht aanbod voor ouderen creëren, door culturele partijen aan te sporen zich met deze doelgroep bezig te houden. De participatiegraad van ouderen verhogen via lokale ouderenorganisaties. Vervolgens gaat het er om dat kunst en cultuur een actieve rol spelen in een gezond leefpatroon.

Frans Meerhoff, beleidsmedewerker cultuur Gemeente Emmen.

WAAROM

WIE

HOE

Uitvoering

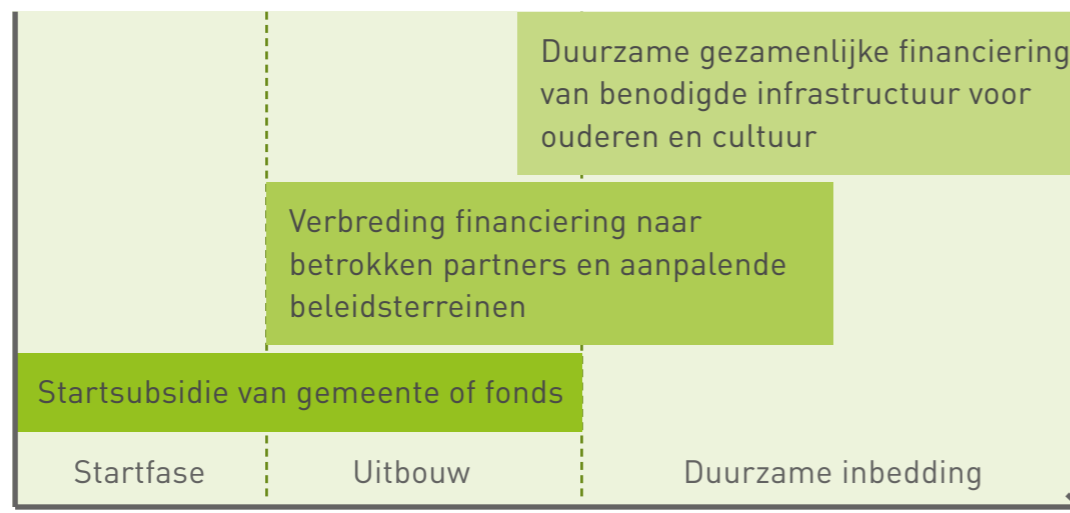
De gemeente als regisseur

Wanneer er draagvlak is om vanuit een gezamenlijke ambitie aan de slag te gaan, is het raadzaam om als gemeente de rol van regisseur op te pakken. De gemeente is in de positie om partijen om de tafel te krijgen. Bij de betrokken organisaties is expertise aanwezig en de middelen om de ambitie te realiseren.

Duurzame expertise en financiering

Bij de beleidsuitvoering gaat het erom de aanpak te bepalen, de financiering te regelen en het uitvoeringsplan vast te leggen. Als de aanwezige expertise en financiën ontoereikend zijn om de ambities te realiseren, kan de gemeente ervoor kiezen om aanvullende middelen beschikbaar te stellen en de expertise te faciliteren.

Financiering kan de volgende opbouw krijgen: met een eerste bijdrage van de gemeente of een fonds kan een initiatief van de grond komen. Leg vast wie welke taken voor zijn rekening neemt en welke middelen daarvoor ingezet kunnen worden. Verken welke gemeentelijke budgetten aansluiten bij de gestelde doelen en hoe deze zijn te combineren. Kijk vervolgens samen met betrokken partners naar mogelijk duurzame financiering.

Momenteel denken we na over een Cultuurfonds voor ouderen om de financiële drempels weg te nemen. De kwetsbare ouderen vallen vooral onder het Wmo-beleid. Daarbij werken we samen met verzorgingstehuizen, bijvoorbeeld de Geheugenkoren voor mensen met Alzheimer.

Karin Martens, beleidsmedewerker welzijn [Gemeente Maastricht](#)

TIPS

- Niet alleen inzet van expertise en middelen, ook de manier van aansturen en rapportage van resultaten horen in een plan van aanpak.
- Denk naast budget van samenwerkingspartners ook aan inzet van uren, adresbestanden en faciliteiten zoals ruimtes, vervoer, materialen.
- Betrek ook activiteiten in het plan die bottom-up ontstaan, vanuit de ouderen zelf, bijvoorbeeld via wijkfonds.
- Het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) heeft het programma Lang Leve Kunst. Op weg naar Age Friendly Cities. De pilot startte in 2016 in vijf grote steden en gemeenten. In opdracht van het FCP heeft Cultuur+Ondernemen de pilotgemeenten bij het vinden van een gezonde en duurzame financieringsmix begeleid. Actuele adviezen over financieringskansen voor ouderen/cultuurparticipatie projecten staan in de handreiking *Age friendly financiering. Op weg naar duurzame culturele projecten voor en door ouderen*. Een gids voor gemeente en cultuur vol adviezen en tips van Cultuur+Ondernemen (2016).
- Leg verbanden tussen de diverse initiatieven die ontstaan en creëer gespreksgelegenheden, zoals rondetafelgesprekken.
- Presenteer de informatie uit een voorgaande fase als een SWOT-analyse: een kwadrant met sterktes (Strengths) en zwaktes (Weaknesses) versus kansen (Opportunities) en bedreigingen (Threats). Met als doel op basis van de huidige stand van zaken een strategie voor de toekomst op te stellen.

WAAROM

WIE

HOE

Evaluatie

Zicht op resultaat

Zorg voortdurend voor actuele informatie over opbrengsten van het beleid. Tijdens de uitvoering en na afloop heb je dan goed zicht op de behaalde resultaten (productevaluatie) en de wijze waarop die bereikt zijn (procesevaluatie). Op basis van de uitkomsten is het belangrijk om met alle betrokken partijen te bepalen of de visie en doelstelling die je aan het begin van de cyclus hebt vastgesteld gehandhaafd blijven of aangepast worden bij een volgende planning.

Inspiratie: portretten van zeven gemeenten

In verschillende gemeenten lopen trajecten om cultuurdeelname onder ouderen te stimuleren. Op de website van LKCA zijn zeven uitgebreide portretten van deze gemeenten te vinden waarin ze een goed beeld neerzetten van hun ambities en de wijze van uitvoering. Enkele van deze gemeenten doen ook mee in het programma van het Fonds voor Cultuurparticipatie: *Lang Leve Kunst. Op weg naar Age Friendly Cities*. Klik op de naam van de gemeente en je wordt automatisch doorgeleid naar de webpagina.

Grote gemeenten

Den Haag: De wijk als ingang

Den Haag (521.107 inwoners) wil ouderen in een omgeving laten wonen waar zij zich prettig voelen. De gemeente stimuleert organisaties in de stad om activiteiten te ontwikkelen voor en door ouderen waarbij het samen doen voorop staat. Den Haag doet mee aan de pilot van *Lang Leve Kunst* van het FCP.

Rotterdam: Vitale ouderen zorgen voor evenwicht in de stad

Rotterdam (629.606 inwoners) ontwikkelt geen specifiek beleid voor ouderen en cultuur, maar de gemeente wil ouderen zo actief mogelijk houden. Het cultuurbeleid spoort culturele instellingen aan hun doelgroep te verbreden, waardoor ook veel gebeurt voor ouderen.

Utrecht: Culturele communities voor jong en oud

In Utrecht (340.000 inwoners) zijn ouderen en cultuur sinds kort een aandachtsgebied voor de gemeente. Daartoe wordt samenwerking gezocht met andere beleidsterreinen. De gemeente heeft nog veel vragen en is vooral trots op de ouderenparticipatie in de amateurkunst.

Middelgrote gemeente

Emmen : Alle ouderen doen mee

Door de demografische ontwikkelingen heeft het cultuurbeleid in Emmen (107.584 inwoners) veel aandacht voor senioren. Door een vraaggericht aanbod en een hogere participatiegraad wil de gemeente bijdragen aan een actief en gezond leefpatroon van ouderen. Emmen doet vanaf 2017 mee aan *Lang Leve Kunst* van het FCP.

Maastricht: Ga de dialoog aan met senioren

In de gemeente Maastricht (122.000 inwoners) staan ouderen en cultuur stevig op de agenda en draait het om participatie, innovatie en nieuwe samenwerkingsvormen. Zo krijgen ouderen een actieve rol: geen activiteiten vóór hen maar veel meer dóór hen. Maastricht doet mee aan de pilot van *Lang Leve Kunst* van het FCP.

Kleine gemeenten

Doetinchem: duurzame ontschotting

Doetinchem (56.344 inwoners) bevordert structurele cultuurparticipatie van ouderen door samen met hen culturele activiteiten in hun directe omgeving te organiseren. Vrijwilligers (naobers) worden daarin gecoacht. De gemeente doet vanaf 2017 mee aan *Lang Leve Kunst* van het FCP.

Wageningen: samen met de stad

Cultuur voor ouderen is in de gemeente Wageningen (38.000 inwoners) goed geregeld, met veel culturele activiteiten voor de doelgroep. Naar vermogen meedoen is één van de uitgangspunten van de gemeente en daarbij speelt cultuur een belangrijke rol.

WAAROM

WIE

HOE

LITERATUUR

Castora-Binkley, M. et al. (2010). [Impact of Arts Participation on Health Outcomes for Older Adults](#). *Journal of Aging, Humanities and the Arts* 4, 352-367.

Cohen, G.D. et al. (2006). [The Impact of Professionally Conducted Cultural Programs on the Physical Health, Mental Health and Social Functioning of Older Adults](#). *The Gerontologist* 46 (6), 726-734.

Cuyper, K. et al. (2011). [Patterns of receptive and creative cultural activities and their association with perceived health, anxiety, depression and satisfaction with life among adults: the HUNT study](#), Norway. *Journal of epidemiology and community health* 66(8), 698-703.

Duin, C. van, Stoeldraijer L. (2014). CBS, [Bevolkingsprognose 2014–2060: groei door migratie](#). Den Haag : CBS.

Fujiwara, D., Kudrna, L. & Dolan, P. (2014). [Quantifying and Valuing the Wellbeing impact of Culture and Sport](#). London : DCMS.

Galloway, S. (2006). [Cultural Participation and Individual Quality of Life: A Review of Research Findings](#). *Applied Research in Quality of Life* 1(3), 323-342.

Gielen, P. et al. (2014). [De waarde van cultuur](#). Brussel : Socius.

Gielen, P. (nov. 2015). [De Kunst van... Waarde Maken](#). Interview met Pascal Gielen over de waarde van cultuur. (video). Utrecht : LKCA.

Hamersveld, I. van (red.). (2015). [Kunst als recept](#). Amsterdam : Boekmanstichting. *Boekman: tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* 27(104).

Holt-Lunstad J., Smith, T.B. & Layton, J.B. (2010). [Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review](#). *PLoS Med* 7(7): e1000316.

Hortulanus, R., Jonkers, M. & Stuyvers, D. (2012). [Kunstbeoefening met ambitie. Naar een lokaal stimulerings- en faciliteringsprogramma voor kunstbeoefening door ouderen](#). Utrecht : LESI.

Jaschke, A.C. & Scherder, E.J.A. (2015). Music Intervention, Agitation, Quality of Life and Repetitive Behaviour in People with a Form of Intellectual Disability: A Brief Pilot Report. *Journal of Neuroscience*, 2015, 1-7.

Johansson, S. E., Konlaan, B. B. & Bygren, L. O. (2001) [Sustaining habits of attending cultural events and maintenance of health: a longitudinal study](#). *Health Promot Int.* 16(3), 229-234.

Kraaykamp, G., Notten, N. & Bekhuis, H. (2014). [Cultuurparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland. Toetsing van een identificatie- en sociale netwerkverklaring](#). *Mens & Maatschappij* 89(2), 201-220.

Kunst en Cultuur Drenthe.(2016-) Gekleurd Grijs www.gekleurdgrijs.nl

Kunstgebouw. (2009-2010). 50pk. tijd voor cultuur. Rijswijk: Kunstgebouw.

Lang Leve Kunst. (2016). [Krasse Kunst, trailer ouderen en kunst i.o.v. Fonds Sluyterman van Loo en Stichting RCOAK](#).

Lang Leve Kunst (2016). [Long Live Arts Manifesto. Towards a Broader Framework for Cultural Participation by Older People](#).

Lang Leve Kunst (2016). [Ouderen en kunstparticipatie: een gouden kans](#). Beverwijk : Fonds Sluyterman van Loo; Amsterdam: Stichting RCOAK.

Motivaction. [Mentality Model toegespitst op oudere generaties](#). Utrecht: LKCA.

Oostrom, S. van et al. (2015). [Ouderen van nu en straks. Zijn er verschillen in kwetsbaarheid?](#) Bilthoven: RIVM.

Poll, J., Laarakker, K. (2011). Grijs kent vele tinten. Cultuureducatie voor senioren. *Boekman: tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* 23(86) p. 65-73.

Raad voor Cultuur (mei, 2015). [Ouderen en cultuur. Een kwestie van waarde\(n\)](#). Den Haag: Raad voor Cultuur.

Schnabel, P. (2013). Een zegen voor kunst en cultuur: vergrijzing als kans. J.J. Knol et.al., [Lang Leve Kunst, over ouderen cultuur](#), p. 10-21. Rotterdam: NAI.

UNESCO. (2006). [Road Map for Arts Education: The World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century Lisbon, 6-9 March 2006](#).

Walburg, J.A. (2015). [Positieve gezondheid. Naar een bloeiende samenleving](#). Houten: BSL.

[Wet maatschappelijke ondersteuning](#)

[Wet publieke gezondheid](#)

www.eenzaam.nl. [Coalitie Erbij/beleid en eenzaamheid](#). Geraadpleegd september 2016.

Zoest, F. van et al. (april, 2015). [Anna zorgt voor appeltaart](#). Utrecht: Vilans.

WAAROM

WIE

HOE

MEER WETEN

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)

Het LKCA is het landelijk kennisinstituut voor professionals, bestuurders en beleidsmakers in cultuureducatie en actieve cultuurparticipatie. Via kennisdeling en onderzoek draagt het LKCA bij aan de kwaliteit van praktijk en beleid. Het LKCA stimuleert de ontwikkeling van professionals door ontmoeting, debat en advies. Via informatienetwerken, conferenties, publicaties en met digitale middelen verschaft het kennisinstituut inzicht in relevante ontwikkelingen op nationaal én internationaal gebied. Het LKCA vormt de verbindende schakel tussen partijen uit onderwijs, cultuur, welzijn en beleid.

Lang Leve Kunst / covenant Ouderen en Cultuur

Het meerjarenprogramma dat meer aandacht vraagt voor het thema ouderen (65+) en cultuurparticipatie in Nederland. Initiatiefnemers van het programma zijn Fonds voor Cultuurparticipatie, Fonds Sluyterman van Loo, LKCA, RCOAK en VSBfonds en wordt mede ondersteund door vereniging NOV. Minister Bussemaker van OCW en staatssecretaris Van Rijn van VWS ondertekenden het covenant Ouderen en Cultuur (2013-2017) dat de start vormde van het meerjarenprogramma Lang Leve Kunst. De ondertekenaars zetten zich de komende jaren gezamenlijk in voor meer aandacht voor het onderwerp.

www.langlevekunst.nl

Ministerie van OCW

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) werkt aan een slim, vaardig en creatief Nederland. OCW wil dat iedereen goed onderwijs volgt en zich voorbereidt op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Verder wil het ministerie dat iedereen cultuur kan beleven en dat leraren, kunstenaars en wetenschappers hun werk kunnen doen.

Ministerie van VWS

Nederland gezond en wel. Dat is het motto van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Het is de ambitie van VWS om iedereen zo lang mogelijk gezond te houden en zieken zo snel mogelijk beter te maken. Ook wil het ministerie mensen met een beperking ondersteunen en maatschappelijke participatie bevorderen.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten

Samen met alle gemeenten staat de VNG voor kracht en kwaliteit van het lokaal bestuur. De VNG is een dienstverlenende organisatie en biedt een platform voor opinievorming en vernieuwing. De VNG is bovendien dé belangenbehartiger van alle gemeenten en dus een belangrijke gesprekspartner voor andere overheden en maatschappelijke organisaties.

Werkgroep Lokaal Beleid Ouderen en Cultuur

Onne de Jonge – gemeente Den Haag
 Paul Pattijn – gemeente Doetinchem
 Frans Meerhoff – gemeente Emmen
 Karin Martens – gemeente Maastricht
 Olga Smit – gemeente Rotterdam
 Liesbeth van Droffelaar – gemeente Utrecht
 Rudy de Jager – gemeente Wageningen
 Daniëlle Cozijnsen – ministerie van OCW
 Lydia Jongmans – VNG
 Hedy d'Ancona
 Ingrid Smit, Nicole Stellingwerf en Marlies Tal - LKCA

WAAROM

WIE

HOE

COLOFON

Nooit te oud voor Cultuur. Handreiking lokaal beleid ouderen en cultuur.

Een uitgave van het LKCA in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de ministeries van OCW en VWS en de gemeenten Maastricht, Emmen, Doetinchem, Utrecht, Rotterdam, Den Haag en Wageningen

Met dank aan

Movisie (Jan Willem van de Maat)
Vilans (Monique Spierenburg)
Sociaal werk Nederland (Mark van Gerdingen)

Auteurs handreiking

Fenna van Hout, Josefiene Poll, Marlies Tal

Interviews met gemeenten

Jolanda Horsten

Eindredactie

Anita Twaalfhoven

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)
Kromme Nieuwegracht 66
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

@LKCA Utrecht, november 2016